

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ І СЕРЕДНІХ ВІКІВ**

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

**збірник наукових праць з проблем
давньої і середньовічної історії та етнології**

ВИПУСК 2

**Ужгород
Поліграфцентр «Ліра»
2008**

Редакційна колегія:

Вегеш М.М., д.і.н., проф.
Данилюк Д.Д., д.і.н., проф.
Зан М.П., к.і.н., доц.
Котигорошко В.Г., д.і.н., проф.
Ліхтей І.М., к.і.н., доц.
Мандрик І.О., д.і.н., проф.
Матьовка М.П., д.і.н., проф.
Тиводар М.П., д.і.н., проф.
Федака С.Д., д.і.н., проф.

Рецензенти:

Вовканич І.І., д.і.н., проф.
Король І.Ф., д.і.н., проф.

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри історії Стародавнього світу і Середніх віків Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» (протокол №3 від 27 листопада 2008 р.)

Автори статей несуть повну відповідальність за достовірність наведених фактів, цитат, дат, географічних назв, власних імен та інших відомостей

В оформленні використано репродукцію ліногравюри «Князь Лаборець» народного художника України Василя Скакандія

© Кафедра історії Стародавнього світу
і Середніх віків УжНУ, 2008
© Автори статей, 2008
© Ліхтей І.М., упорядкування, 2008
© Поліграфцентр «Ліра», 2008

ЗМІСТ

ДАВНЯ Й СЕРЕДНЬОВІЧНА ІСТОРІЯ

- Вячеслав Котигорошко.* РИМСКИЕ ИМПОРТЫ
В ВЕРХНЕМ ПОТИСЬЕ I В. Н.Э. 4
- Павло Пеняк.* ГУННИ В ТИСО-ДУНАЙСЬКОМУ БАСЕЙНІ..... 15
- Гор Прохненко.* ЧОРНІ УГРИ ТА СЛОВ'ЯНИ
ВЕРХНЬОГО ПОТИСЬЯ (до питання про конфлікти і мирні зв'язки)... 23
- Гор Ліхтей.* БОРОТЬБА ЧЕСЬКОГО КОРОЛЯ ВАЦЛАВА II
ЗА ГЕГЕМОНІЮ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ (1301-1305) 46

ЕТНОЛОГІЯ

- Михайло Тиводар.* ЕТНІЧНІ ПРОЦЕСИ В ЗАКАРПАТТІ
XIX – ПОЧАТКУ ХХІ ст. 69
- Василь Коцан.* ПОХОРОННІ ОБРЯДИ ТА ЗВИЧАЇ НА ІРШАВЩИНІ
КІНЦЯ ХІХ –ПОЧАТКУ ХХ ст. (на прикладі сіл Осій, Білки,
Великий Раковець, Малий Раковець, Нижнє Болотнє, Заболотнє)..... 95
- Сергій Сенько.* З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ КОВАЛЬСТВА
НА ЗАКАРПАТТІ..... 114
- Михайло Зан.* ЕТНОМОВНІ АСИМІЛЯЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНСЬКІЙ ГРОМАДІ РУМУНСЬКОЇ МАРАМОРОЩИНИ
(за матеріалами польових етнологічних досліджень) 122
- Павло Леньо.* «МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ» ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ:
ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ 145

РЕЦЕНЗІЇ

- Гор Ліхтей.* ЧОПИК-МИКУНДА I.
ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА СЕЛА ТЕРЕБЛЯ..... 153

БОРОТЬБА ЧЕСЬКОГО КОРОЛЯ ВАЦЛАВА II ЗА ГЕГЕМОНІЮ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ (1301-1305)

У 1300 р. в політичній історії Центральної Європи сталася надзвичайна подія великодержавної ваги: чеський король Вацлав II (1278-1305) здобув польську королівську корону. Свої домагання на польський трон Вацлав II підкріпив заручинами із Риксою, єдиною донькою польського короля Пшемисла II (1257-1296), який трагічно загинув унаслідок змови своїх вельмож, підмовлених бранденбурзьким маркграфом [6, с. 60-61; 18, с. 82-83; 24, с. 84-85; 28, с. 201; 29, с. 170-172,]. На той час Вацлав II уже кілька років був удівцем. Його дружина – королева Гута, донька імператора Священної Римської імперії Рудольфа I Габсбурга (1273-1291), померла ще в 1297 р. Після заручин із Риксою Вацлав II подався до Польщі для коронації у давній столиці польських королів – Гнезно. Обряд коронації нового володаря було здійснено в гнезненському кафедральному соборі. Саме тут архієпископ Гнезненський Якуб Свінка в урочистій обстановці увінчав голову Вацлава II польською королівською короною [6, с. 60-61; 15, с. 55-74; 29, с. 175].

Сучасний чеський історик Роберт Антонін, який детально вивчив обставини гнезненської коронації Вацлава II, відкидає її традиційне датування на межі серпня-вересня 1300 р. як надто раннє. Спираючись на непрямі свідчення, вчений приходить до висновку, що обряд коронації Вацлава II на польського короля було здійснено, очевидно, в листопаді, а точніше – не пізніше 27 листопада 1300 р. [20, с.350-351]. Цю новозапропоновану дату, на думку К.Харватової, не слід ігнорувати, адже вона насправді може виявитися одним із прийнятних варіантів [29, с.175]. До речі, український славіст М.Крикун пише, що архієпископ Якуб Свінка коронував Вацлава II на польський трон у серпні 1300 р., тобто вчений дотримується усталеного датування цієї події [6, с. 61].

Вступ Вацлава на польський трон означав велику перемогу чеської дипломатії та посилив його престиж як монарха. З часу гнезненської коронації він гордо величав себе «*Dei gratia Bohemiae et Polonie Rex*», тобто «Богою милістю король Богемії та Польщі» [4, с.29].

На той час з-поміж численних дітей, народжених як у шлюбі, так і поза ним, Вацлав II мав лише одного спадкоємця трону. Це був його син Вацлав, який народився у шлюбі з Гугою. Королевич з'явився на світ 6 жовтня 1289 року і вже в юнацькому віці уславився своїм розпутним та

марнотратним способом життям, розтринькуванням маєтків і постійними гульбищами з друзями. Хоча, варто зауважити, що Вацлав отримав добрі знання: володів не лише чеською, німецькою, латинською, але й угорською мовами [21, s.121; 41, s.302-304]. Слід, однак, відзначити, що Д.Тршештік, Я.Чехура та В.Пехар датою народження Вацлава фіксують 1288 р. [41, s.302]. Втім, не виключено, що це друкарська помилка.

З часу польської коронації Вацлава II минуло трохи більше року, як вакантним став і королівський трон в Угорщині. Адже зі смертю 14 січня 1301 р. 35-літнього угорського короля Андраша III (1290-1301), котрого було, ймовірно, отруєно, династія Арпадовичів по чоловічій лінії припинилася. Її останні представники не змогли справитися з баронською олігархією, що посилювало ймовірність втручання у внутрішні справи Угорщини сусідніх монархів. Перш за все, Угорська держава опиняється у сфері інтересів Рудольфа I Габсбурга. Претензії на корону св. Іштвана він відкрито висунув після таємного вбивства 10 липня 1290 р. угорського короля Ласла IV Половця (Куна), котрий не залишив по собі дітей. Тому 31 серпня 1290 р. Рудольф віддав Угорщину в лено своєму синові австрійському герцогу Альбрехтові I Габсбургу, котрий згодом став німецьким королем. Формальною підставою для такого рішення послужило визнання угорським королем Белою IV (1235-1270) васальної залежності від цесаря Фрідріха II (1211-1250), який обіцяв допомогу в боротьбі з татарами, хоча так її і не надав [7, с.163].

Проте угорці не скорилися вердиктові імператора Рудольфа Габсбурга, а обрали королем Андраша III. Той жив у Венеції і вважався єдиним нащадком Арпадовичів, зокрема, доводився внуком угорському володареві Андрашу II (1205-1235) та двоюрідним братом Ласлові IV Половцю. У військовому плані Андраш III виявився сильнішим за всіх супротивників і, маючи підтримку нового зальцбурзького архієпископа Конрада фон Вансторфа, зумів відстояти самостійність Угорщини від посягань австрійського герцога [19, с.117]. Влітку 1291 р. Андраш здійснив похід на Австрію і 26 серпня уклав у Гайнбурзі мир із Альбрехтом Габсбургом [7, с.163].

Проводячи реформи і спираючись на підтримку різних станів, Андраш III наприкінці свого правління спромігся відновити певну стабільність у державі і змусити деяких баронів піти на тимчасові поступки. Проте в цілому він був нездатний подолати сепаратизм магнатів: представників клану Кесегі на заході країни, Ласло Кана в Трансильванії, Омоде Аби і Копаса Борші на північному сході і наймогутнішого з-поміж усіх – Матуша Чака Тренчанського – на північному заході, де йому належало понад 50 замків і фортець та більш як 500 сіл [9, с.103]. Вони розділили державу на окремі провінції, кожен з них утримував власний двір, укладав союзи з іноземними державами, нехтуючи королем [10, с.24].

Ще за життя Андраша III римський папа Боніфачій VIII (1294-1303) бачив майбутнім спадкоємцем угорського трону представника анжуйської династії Карла Роберта [1, с.55]. Прадід останнього – провансальський граф Карл Анжуйський, який був братом французького монарха Людовіка IX Святого (1226-1270), завоював Сицилійське королівство і в 1268 р. проголосив себе його правителем [8, с.190]. Осівши в Неаполі, Карл Анжуйський мав намір підкорити й Угорську державу, щоб стати єдиним володарем усіх земель, розташованих навколо Адріатичного моря. Але позаяк війна з Угорщиною була на той час досить ризиковою справою, то далекоглядний сицилійський король налагодив близькі стосунки з цією країною дипломатичним шляхом. Задля цього Карл Анжуйський уклав з Арпадовичами подвійний дипломатичний союз: він, по-перше, видав заміж за Ласла IV свою доньку Ізабелу, а, по-друге, його син, майбутній неаполітанський король Карл II Хромий (1282-1309), одружився з Марією, дочкою угорського правителя Іштвана V (1270-1272).

Таким чином, династія по французькій лінії могла сподіватися, що коли-небудь – або під час внутрішніх чвар, або у випадку проголошення трону св. Іштвана вакантним – вона матиме достатньо історичних прав для того, щоб отримати угорську корону. Така нагода трапилася у зв'язку з убивством Ласла IV, тож його сестра Марія, дружина Карла II Хромого, стала вимагати, щоб угорський престол зайняв її син Карл Мартел, який перебував у шлюбі з донькою німецького імператора Рудольфа I Габсбурга – Клеменсією. Неаполітанська королева спиралася на підтримку папи і, слід відзначити, внесла велику смуту у внутрішнє життя Угорщини. Карл Мартел навіть вирушив у Далмацію, щоб із підкоренням цієї області послабити владу Андраша III [1, с.60-61]. Проте в 1295 р. Карл Мартел передчасно помер і претендентом на угорський трон став його син Карл Роберт, якого з 1297 р. підтримував папа Боніфачій VIII [7, с.161]. Вже в 1300 р. Карл Роберт, якому на той час виповнилося лише дванадцять років, прибув у Далмацію і був коронований на хорватського короля. З огляду на те, що між Угорщиною й Хорватією ще з 1102 р. існувала персональна унія, цей крок Карла Роберта сильно підірвав позиції Андраша III [7, с.139; 9, с.103].

Представники династії Анжу вперто не бажали визнавати Андраша III за легітимного угорського короля й відкрито про це висловлювалися. В листах, що їхні послани доставляли в Угорщину тамтешнім світським і церковним титулованим особам, вони висловлювалися про нього як про венеційця на ім'я Андраш, який після смерті Ласла IV самовільно прибрав корону св. Іштвана, ігноруючи права на успадкування трону його сестри, неаполітанської королеви Марії та її нащадків. В очах Карла Роберта та його родичів Андраш III був звичайним узурпатором, а тому вони намага-

лися найрізноманітнішими засобами позбавити його трону, що, однак, виявилось непросто [37, s.21-22].

Хоча смерть Андраша III й відкривала для Карла Роберта шлях до угорського трону, надії на успішне завершення багаторічних зусиль виявилися передчасними. Через чотири місяці після смерті останнього Арпадовича Естергомський архієпископ Грегор, давній прихильник Анжу, нашвидкуруч коронував Карла Роберта на угорського короля. Обряд було здійснено в полі, за мурами архієпископської резиденції, позаяк місто Естергом знаходилося в руках супротивників Карла Роберта. До того ж, Грегор не мав справжніх королівських регалій і увінчав голову свого протеже неповноцінною короною. Та й Естергом не був тим містом, де традиційно проходив цей обряд. Згідно з усталеним звичаєм, коронація угорських королів відбувалася в Секешфегерварі.

Більшість угорських магнатів цей акт не визнала. Це були непохитні самовпевнені можновладці, які не боялися чинити опір власному королеві і відкидали будь-які спроби щодо ленної залежності Угорщини від папської курії. Саме в цьому і криється головна причина суперечки між папською курією та угорською шляхтою. Засвідчили це й тогочасні хроністи, які написали, що «з визнанням короля, даного їм папською курією, країна втратила б свободу» [31, s.169]. Йшлося передусім про свободу угорських магнатів, які, господарюючи у своїх маєтках як повноправні володарі, вимагали надати їм право самостійно вибрати нового угорського короля. Саме тому кандидатура Карла Роберта як представника папської курії була для них неприйнятна.

Крім того, угорські магнати не хотіли неаполітанського принца Карла Роберта з побоювання, що його успіх виведе на передній план нове угруповання знаті. Тому робилися спроби знайти іншого претендента на корону св. Іштвана. Позаяк пряма чоловіча гілка династії Арпадовичів вимерла, то великі надії поклалися на їхніх родичів по жіночій лінії [46, s.251]. Йшлося передусім про баварських герцогів Стефана та Оттона, адже їх мати була донькою угорського короля Бели IV (1235-1270). Однак від пропозиції зайняти угорський престол вони відмовилися, й тоді взяла гору кандидатура королевича Вацлава, сина чеського та польського правителя Вацлава II [40, s.345-346]. Мати останнього – Кунігунда – була внучкою Бели IV від шлюбу його дочки Анни із руським князем Ростиславом-Константином Михайловичем (1223-1264). Той княжив у Новгороді, Галичі, Луцьку та Чернігові. Одружившись 1243 р. з Анною, князь Ростислав став баном Мачви. Цю область він отримав у володіння від Бели IV [11, с.65; 14, с.400]. Таким чином, завдяки кровним зв'язкам із Кунігундою, в жилах юного Вацлава Пршемисловича текла кров і Арпадовичів, і Рюриківичів.

Отже, угорські магнати зупинилися на кандидатурі королевича Вацлава, що мав на той час 12 років. Довідуємося про це зі «Збраславської хроніки», більшу частину якої написав Петр Житавський. Він повідомляє, що після смерті Андраша III зійшлися поважні графи, шляхтичі, представники Буди та ряду інших угорських міст, аби якнайшвидше вибрати собі за короля молодого Вацлава. До уваги брали і той факт, що династично чеські королі мають відношення до славного роду Арпадовичів, що їх сила є безмежною, слава перебуває в зеніті і багатства мають невичерпні. Саме з цих міркувань деякі угорські магнати за певну винагороду були готові вибрати на угорський трон представника чеських Пршемисловичів [34, s.203]. Угорська ж «Ілюстрована хроніка» тільки констатує, що після смерті короля Андраша III того самого року барони в країні розділилися на два табори. До прибічників Карла Роберта зараховують Матуша Чака Тренчанського, Омодея Абу та Угриня Чака з Ілоку. До другого табору належали прихильники королевича Вацлава [31, s.169].

Наведені джерела сходяться на тому, що в Чехію до Вацлава II було відправлено угорське посольство, але розходяться в інформації щодо його персонального складу. Так, «Збраславська хроніка» інформує, що Матуш Чак Тренчанський, палатин Омодей Аба, Деметер, син Микулаша, один із нащадків роду Балаші, будинський ріхтар Вернер разом з багатьма магнатами та угорськими шляхтичами прийшли до чеського короля і «наполегливо та переконливо вимагали, аби їм дав за короля свого сина» [34, s.203-204]. Угорська ж «Ілюстрована хроніка» натомість твердить, що «Домінік [Ратолд], син... Іштвана Боршу, колишній головний скарбник короля Андраша, Микулашів син Деметер [Балаші], Генріхів син Генріх [Кесегі], все це поважне панство ... вирушило в місяці липні в Чехію до короля Вацлава» [31, s. 169].

Очевидно, наведені джерела змішали до купи кілька посольств. Виходячи зі свідчень угорського хроніста, може здатися, що Матуш Чак Тренчанський та палатин Омодей Аба, а також Угрин Чак з Ілоку від самого початку знаходилися на боці Карла Роберта. Однак це не відповідає дійсності. Після смерті Андраша III Матуш Чак був одним з головних прихильників кандидатури королевича Вацлава, що підтверджує його пізніша грамота від 1302 р. У ній Вацлав твердить, що цей магнат був першим і найвизначнішим з-поміж усіх угорських шляхтичів, який найбільше порадою й допомогою сприяв тому, аби його було обрано угорським королем [42, s.44-45]. І хоча невдовзі Матуш Чак відійшов від Пршемисловичів, він ніколи офіційно не пристав до табору прихильників Карла Роберта.

Стосовно палатина Омодея з роду Аба, то його автор «Збраславської хроніки» у переліку членів угорського посольства зараховує на друге місце перед Микулашевим сином Деметром. Згадує його й угорський хро-

ніст. Цей магнат, домінія якого знаходилася в північно-східній частині Угорщини, подібно до Матуша Чака Тренчанського, скористався послабленням центральної королівської влади в останні десятиліття XIII ст. Він заявив про себе ще наприкінці правління Ласла IV, коли взяв участь у боях проти чеського короля Пршемисла Отакара II (батька Вацлава II), куманів і татар. Згодом Омодей отримав у володіння чимало комітатів, зокрема Абауй, Земплинський, Ужанський. Крім цього, Омодей Аба виконував також важливі функції – був придворним суддею, суддею куманів тощо, обіймав посаду палатина Угорського королівства. Не залишився він осторонь і тоді, коли тривали переговори з празьким двором. Тому правдоподібно, що він був членом посольства до Вацлава II, хоча угорська «Ілюстрована хроніка» й зараховує його до прихильників Карла Роберта вже з моменту смерті Андраша III.

Раптова смерть останнього представника династії Арпадовичів спонукала Карла Роберта шукати підтримки з боку впливових панів Кесегі. Єдиного представника роду, бана Словенії Генріха, знаходимо між членами посольства до чеського короля. Його брат Ян, ще до того, як королевич Вацлав перейшов моравсько-угорський кордон, напав із військом на Естергом і взяв місто в облогу. Саме тут знаходилася резиденція його найбільшого ворога – архієпископа Грегора. Тому розгромивши військо архієпископа, Ян Кесегі захопив Грегора в полон і передав Пршемисловичам.

До прихильників кандидатури королевича Вацлава, як засвідчують грамоти, можна віднести й інших визначних представників угорської шляхти. Гемерський рід Ратольда, за винятком Домініка, колишнього головного скарбника Андраша III, на перемовинах із чеським королем презентували і два його брати – бан Ласло та магістр Кокош. Список членів провацлавського табору можна розширити за рахунок Йордана, графа спиських саксів з Грговського роду, Кокоша, сина Ріколфа з Брезовицького роду, а також Іштвана, сина бана Іриня з роду Аकोші, який ще за життя Андраша III виконував функції крайового судді [37, s.36].

За кандидатуру королевича Вацлава активно виступали й представники угорського кліру. Їх очолив Калоцький архієпископ Ян з роду Гунт-Пазмань, якого на перемовинах супроводжувала свита угорських єпископів. Чимало з них виконували важливі функції в королівській канцелярії Андраша III. Серед них – Варадинський єпископ Імре, Ягерський єпископ Андраш, Вацовський єпископ Габ, Чанадський єпископ Антон, Боснійський єпископ Микулаш та Списький єпископ Якуб [31, s.169]. Присутність цвіту угорського єпископату не тільки засвідчувала його згоду з кандидатурою Пршемисловичів, але й виражала відкритий протест папській курії та її головному експоненту в Угорщині архієпископові Грегорові. Втім, і представники церкви не були однотайні. Так, Загребський єпископ Ми-

хайло, прихильник Андраша III, після його смерті перейшов на бік Карла Роберта. До своїх прибічників молодий Анжу міг віднести і єпископа Павла, Раабського єпископа Томаша, а також Нітрянського єпископа Яна, найбільшого ворога Матуша Чака Тренчанського [37, s.36-37].

Спираючись на дані окремих хронік, деякі історики твердять, що представники угорської шляхти й духовенства запропонували корону св.Іштвана спочатку Вацлавові II, однак той від неї відмовився на користь свого сина. Про це, зокрема пише чеський хроніст Пржибик з Раденина, більш відомий як Пулкава: «Позаяк чеський король був пов'язаний родинними зв'язками зі згаданим королем Андрашем III..., послали прелати, священники та пани Угорського королівства своїх славних послів до чеського короля Вацлава, аби йому повідомили, що його одностайно вибрали своїм королем і попросили його, аби прибув до Угорського королівства і перебрав управління як єдинообраний король. Коли чеський король це почув, то, порадившись, дав їм за короля свого єдиного сина Вацлава, дванадцятилітнього юнака, який народився у шлюбі з королевою Гутою» [38, s. 290].

Фактом є те, що більшість угорських магнатів не була зацікавлена у виборі сильного володаря, яким Вацлав II поза сумнівом був. Вони не хотіли, аби в Угорщині панували намісники фізично хилого короля, про якого один із хроністів написав, що той не мав ані сили, ані бажання галопувати із гуртом маляр чи куманів степами, як і належить угорському королю [40, s.346]. Найбагато вигіднішим представником був молодий і недосвідчений королевич Вацлав, який не прагнув би посилювати свою міць їм на шкоду. Не останню вагу мав і той аргумент, що молодий Вацлав був нареченим єдиної доньки Андраша III.

З іншого боку, з огляду на закордонні політичні інтереси Угорщини, магнати могли сподіватися на допомогу і підтримку його визначного, багатого і сильного батька. Тому цілком можливо, що Вацлавові II прямо запропонували кандидатуру його сина. Цю інформацію до нас доніс чеський хроніст Бенеш Крабіце з Вайтміле: «В тому ж році, коли помер угорський король Андраш, який залишив по собі єдину доньку [Ержибет] володаркою того королівства, прийшли до короля Вацлава послы угорських церковнослужителів, пани і шляхтичі, й повідомили, що хочуть вибрати сина короля Вацлава, так само Вацлава, за угорського короля, позаяк їх королівство втратило короля; при цьому обіцяли йому віддати за дружину доньку згаданого угорського короля Андраша і просили, аби поспішав якнайшвидше прийти й принести в неспокійне Угорське королівство мир» [22, s.205].

Цей факт підтверджує і лист Маріо Марігнона, агента арагонського короля Хайме II Справедливого (1291-1327) у Венеції, датований 13 вере-

снем 1301 р. Зацікавленість арагонського двора угорськими справами цілком зрозуміла, позаяк Хайме був онуком принцеси Йоланди, доньки угорського короля Андраша II (1205-1235). З іншого боку, Карл Роберт був племінником дружини арагонського правителя – Бланки, однієї з п'ятьох доньок неаполітанського короля Карла II Хромого. Вона єдина з династії Анжу відкрито виступила проти успадкування Карлом Робертом Неаполітанського королівства. Отже, йшлося про родинні інтереси.

З листа Маріо Марігнона, відправленого королю Хайме в Сарагосу, довідуємося, що після смерті Андраша III угорські вельможі відрядили посольство до чеського короля, сина якого, «чоловіка» Ержибет і доньки померлого короля, вибрали собі за володаря, причому Вацлав II разом із сином зібрався з великою військовою силою вступити в Угорщину. Далі він інформує арагонського короля, що через Венецію до Угорщини поїхав папський легат зі спеціальною місією, метою якої було зведення на трон Карла Роберта, що саме перебував у Словенії. При цьому Маріо Марігон констатує, що у Венеції не вірять в успішну реалізацію цього плану, позаяк в Угорщині хочуть бачити королем сина чеського короля, адже Андраш III не залишив іншого спадкоємця, крім Ержибет, «дружини» молодого Пршемисловича. Повідомлення Маріо Марігнона претендує на достовірність. Це пояснюється передусім тим, що представники Венеційської республіки, з якої походила й Томазіна Моросіні, мати Андраша III, навіть після його смерті цікавилися ситуацією, що склалася в королівстві св. Іштвана, і прагнули якнайшвидше отримати правдиву інформацію [37, s.38].

У другій половині травня 1301 р. угорський сейм, який засідав у Буді, проголосив чеського королевича Вацлава основним претендентом на корону св.Іштвана. До Моравії, де тоді перебував чеський королівський двір, виїхала група угорських вельмож, щоб із Вацлавом II погодити основні умови успадкування трону. Як стверджує сучасний чеський дослідник Вратислав Ванічек, офіційні перемовини з посольством угорського сейму проходили в червні 1301 р. в Брні [44, s. 460-461].

Чеський король Вацлав II постав перед вибором. Позаяк на той час стало відомо, що угорські олігархи не є вірними та надійними, то в королівській раді знайшлися вельможі, які переконували його втриматися від поспішних кроків. Частина знаті акцентувала увагу Вацлава на тому, що має єдиного спадкоємця чеського трону, котрому ледь виповнилося дванадцять років, а тому недоцільно посилати хлопця в чужу та неспокійну країну. Інші короля лякали й пригадували йому раптову смерть за нез'ясованих обставин Андраша III. Дехто радив пам'ятати, як підступно було вбито в половецькому шатрі Ласла IV Половця (Куна) [40, s.347]. Одним словом, чеські магнати всіляко намагалися відмовити Вацлава II від втручання у боротьбу за угорську корону.

Та й сам Вацлав II спочатку вагався, чи приймати пропозицію угорської шляхти та духовенства, що підтверджують і слова «Збраславської хроніки»: «Вацлав, позаяк уже мав два королівства, але тільки одного спадкоємця, не поспішав потішити угорський люд бажаною відповіддю. Адже, маючи досвід і беручи до уваги юний вік сина, король усвідомлював, що слабкого духу хлопця не вистачить для того, аби урядувати у великому королівстві, а головне, що саме в єдиному синові мав батько солодко-сердечну втіху, тож король спокійніше пережив би втрату власного життя, аніж свого улюбленого одинака. Але угорці постійно напірали на батька безконечними просьбами віддати їм сина, обіцяючи йому коритися у всьому... Нарешті король, виснажений постійними обнадійливими проханнями, погодився і, не без жалю в серці, віддав угорцям свого сина» [34, s.204].

Пршемисловичі пообіцяли чільним мужам Угорщини не порушувати свободу їхнього королівства і піднесли їм багаті дарунки. Угорські послы не церемонилися й ласо приймали від Вацлава II та його сина коштовності, дорогоцінну зброю, одяг, а також обіцянки високих посад. Переговори в результаті закінчилися успіхом і після погодження всіх формальностей дванадцятилітній Вацлав у супроводі придворної челяді та охорони вирушив до свого королівства, так, як і належало володарю такого високого рівня. Король Вацлав II особисто проводжав сина аж до угорського кордону.

У липні або, найпізніше, на початку серпня 1301 р. в Годонині, містечку на моравсько-словацькому (тоді угорському) прикордонні, Пршемисловичі зустрілися зі світськими висококородними особами й церковними ієрархами Угорщини. Саме сюди зійшлися всі вищезгадані угорські магнати і єпископи, які проголосили малолітнього Вацлава *in regem naturalem* (вродженим, легітимним королем). У Годонині чеський правитель знову не скупився на багаті подарунки, аби полегшити своєму синові тягар влади у неспокійній країні. Для подальшого супроводу свого сина Вацлав II виділив досить чисельну дружину чеських панів, які повинні були йому допомагати. Серед них був і краківський єпископ Ян Муската, який прислужився Пршемисловичам ще під час отримання ними польської корони, а тепер мав стати духовним наставником молодшого Вацлава.

З Годонина кортеж попрямував до Секешфегервару. Там Калоцький архієпископ Янош 27 серпня 1301 р. урочисто поклав на голову юного Вацлава славнозвісну корону св. Іштвана. Дотримуючись при цьому угорських королівських традицій, чеський принц прийняв ім'я Ласла V, під яким і почав правити [29, s.190; 37, s.39; 44, s.461].

Збраславський хроніст Петр Житавський оспівує коронацію хвалебними віршами, вбачаючи в ній нечуване зростання слави доброго короля Вацлава II, його мудрості, далекоглядності, й називає це ледь не святим вчинком. «Знайте, – пише він, – що король чеський королем угорським

стає. Аплодуй, народе чеський, твоя думка радіє з того; поглянь, польський і угорський трон нині підкорений тобі. Прославляй того монарха, котрий править королівствами трьома, як єдиний володар дає їм закони...» Відтак збраславський монах мимоволі відзначає, що сучасники не дуже переймалися молодістю Ласла V, бо в реальності Угорщиною управляли з Праги. Одночасно він говорить і про небезпеку, яка підстерігає Пршемисловича на чужині: «Королю необхідно бути обачним, бо я дуже багато читав, що угорці не вміють бути вірними та надійними підданими, що народ цей у широких рівнинах тулиться й рідко підкореним буває, що у відповідь знає стріляти і лютою жорстокістю свою зробити» [34, s.205].

Уперше в історії Угорщини королівський трон посів чеський юнак. Сучасників найбільше здивувало те, що угорську корону йому вдалося здобути без війни і крові. За цією перемогою всі, звичайно, бачили короля Вацлава II, котрий у винятково стислі строки зумів об'єднати під своєю владою значну частину Центральної Європи. Тогочасним хроністам, правителям сусідніх держав та, власне, всім, хто пильно стежив за чеською зовнішньою політикою, Вацлав II здався успішним монархом. Адже зосередити три великі королівства в руках однієї династії не вдавалося, мабуть, жодному володареві тогочасного християнського світу. Тому й не дивно, що у Вацлава та його сина, який після коронації в Секешфегерварі перебрався до Буди, знайшлося чимало заздрісників, що плели проти них різні інтриги. Між ними особливо небезпечними були двоє: папа Боніфатій VIII (1294-1303), котрий сидів у Римі, але мав такий вплив, що посередництвом церкви міг втручатися у внутрішні справи не лише Угорщини, й німецький король Альбрехт I Габсбург (1298-1308).

В особі Боніфатія VIII, якого Данте Аліг'єрі називає ватажком «новітніх фарисеїв» [3, с.145], чеська політика наштовхнулася на нездоланну перешкоду. Хоча папа й не схвалював намагання Анжу з допомогою зброї підкорити Угорщину, позаяк потребував їх сили в Італії, в принципі віддавав перевагу претендентові Неаполітанської династії. Тому вже в 1301 р. Боніфатій VIII скасував право угорської шляхти обирати правителя. При цьому він керувався існуванням нібито ленної зверхності папського трону щодо Угорського королівства [44, s. 462].

В якості легата, який повинен врегулювати ситуацію, папа відрядив до Угорщини кардинала Ніколо Бокассіні. Добре поінформовані дипломати, в тому числі й агент арагонського короля Якоба II у Венеції, з самого початку стверджували, що кардинал їде до Угорського королівства головним чином для того, аби підтримати Карла Роберта в його домаганнях на корону св. Іштвана. Однак із повідомлень самого Ніколо Бокассіні видно, що він не повинен був відкрито демонструвати свої проанжуйські симпатії, а поводитися у розтерзаній країні неупереджено як представник вер-

ховного ленного пана (папи), котрий іще не сказав свого вирішального слова стосовно кандидатури неаполітанського принца і був готовий почути також аргументи іншої сторони [40, s.357-358].

Із самого початку влада Ласла V в Угорщині зазнавала чималих труднощів. Його панування поширювалося лише на частину сучасної Словаччини, околиці міста Буди і західноугорські комітати. У Поважжі урядовав Матуш Чак, східнославацькі області перебували під впливом роду Аба. Угорщина тоді була країною, яка мала фактично двох коронованих королів, однак тільки де юре. Шляхта їм не дала «ані жодного замку, ані владу чи могутність, найменших королівських прав... Одна частина королівства королем вважала Карла, а інша – Ласла» [31, s.170]. Визнавали тільки їх королівський титул, що, однак, не дозволяло їм бути повновладними правителями. Обидва могли опертися виключно на допомогу своїх прихильників, але ті переслідували передусім власні користюлюбні інтереси.

У деякі міста Угорського королівства було введено чеські гарнізони. У такому важливому місті, як Естергом, каштеляном став чеський рицар Здіслав на прізвисько Мнешец. Великі надії Пршемисловичі поклали на свого відданого радника – Краківського єпископа Яна Мускату. У своїх грамотах Ласло V наголошував, що заради зміцнення його влади Ян Муската навіть готовий пожертвувати своїм життям і майном. Втім, Пршемисловичі також не залишилися в боргу перед Краківським єпископом. За заслуги у справі отримання корони св. Іштвана молодий угорський володар подарував Янові Мускати списький замок Плавеч з околицями в долині Попраду [40, s. 356; 43, s.41-42].

На події в Угорщині Боніфацій VIII відреагував двома грамотами, датованими 17 жовтня 1301 р. У першій з них, адресованій чеському королю Вацлавові II, папа висловив своє здивування та жах з приводу виборів і коронації його сина на угорський трон, позаяк такий важливий обряд здійснив церковний прелат, який не мав на це жодного права. Далі Боніфацій VIII став дорікати Вацлаву II за те, що той прийняв для сина угорську корону, перш ніж врахувати позицію Святого Отця та прислухатися до його думки. Майже ласкавими словами («*familiaris et confidenter*») докоряв чеському правителю, що той допустив, аби його син отримав корону св. Іштвана, не зваживши на можливі наслідки, адже тільки папа має право вирішувати, кому належить її носити. Тому своїм рішенням Вацлав II поширив небезпеку, що знесилена через нові війни за трон країна може знову скотитися до поганських часів, стати здобиччю куманів і татарів.

При цьому Боніфацій VIII ані словом не омовився, що єдиним кандидатом вважає внука неаполітанського короля Карла II Хромого. Не бажаючи відкривати свої справжні наміри, папа переконував Вацлава II, що хоче зберегти права його роду на угорський трон, якщо такі існують, і

вимагав, аби чеський король переглянув свої та синові нерозумні дії. Він закликав Вацлава II, щоб той прислухався до думки легата Ніколо Боккассіні, який, подолавши чимало різноманітних перешкод, вирушив до Угорського королівства як справжній ангел миру і посол спасіння. Залишивши Вацлавові II вільний шлях для відступу, Боніфацій VIII, очевидно, сподівався, що той винесе рішення стосовно угорського трону на розгляд курії. Він намагався переконати чеського володаря, що збереже права Пршемисловичів на корону св. Іштвана, якщо такі права буде підтверджено й доведено. Зрозуміло, що в той час Боніфацій VIII намагався вирішити угорське питання мирними засобами і не мав наміру сперечатися з чеським королем.

Другу грамоту було адресовано Ніколо Боккассіні, в якій папа зобов'язав його забезпечити у чотиримісячний термін приїзд до Риму Калоцького архієпископа Яна. У разі ж невиконання доручення Яна буде позбавлено єпископської посади. У Римі архієпископ Калоцький мав відповідати за те, що порушив угорські правові норми, коронувавши сина чеського короля Вацлава II короною св. Іштвана де факто, хоча де юре так вчинити не мав і не смів, позаяк такі дії не входять до його компетенції. Папа не забув наголосити, що перед цим Карла Роберта, якого тут називає «поважним паном Карлом», коронував на угорського короля Естергомський архієпископ Грегор [37, s.42-43; 40, s. 358-359]. З обидвох згаданих грамот випливає, наскільки Боніфацій VIII був переконаний у правильності своїх дій. Він сподівався, що Пршемисловичі однозначно приймуть рішення Святого престолу стосовно корони св. Іштвана.

На початку жовтня 1301 р. кардинал Ніколо Боккассіні прибув до Буди, де мав нагоду краще розібратися в ситуації. На той час Калоцького архієпископа Яна, якого папський легат вважав головним винуватцем усіх негараздів, уже не було серед живих. Він помер ще у вересні і був похований у францисканському монастирі в Буді. Натомість кардинал переконався якою великою довірою стосовно особи молодого короля пройнявся Ян Муската й пересвідчився якою незначною є кількість прибічників Карла Роберта. Розгертзана країна справила на Ніколо Боккассіні гнітюче враження. Він запевняв папу, що поводиться обережно, не проявляє прихильності ні до молодшого Пршемисловича, ні до Карла Роберта і має деякі підстави вважати, що вони обоє готові розпочати переговори щодо укладення мирної угоди [40, s.359].

Насправді ж інтриги Ніколо Боккассіні сприяли подальшому погіршенню ситуації. На основі отриманої від нього інформації папа довідався, що Ян Муската займає чільне місце при дворі Ласла V і очолює його королівську канцелярію. Папська курія вважала, що саме Краківський єпископ доклав найбільше зусиль для того, щоб Ласло став угорським коро-

лем. Папа з прикрістю докоряв йому, що він «виконує не справу пастиря, а заблудлого вовка». Пригрозивши позбавленням посади та єпископського сану, Боніфатій VIII наказав, аби Ян Муската упродовж трьох місяців з'явився в Рим, де мав особисто пояснити свої вчинки, адже як прихильник чеського короля і його сина був причетний до руйнації планів папської курії щодо Угорщини.

Однак не тільки папа посередництвом кардинала Миколая Бокассіні чинив дипломатичний тиск на Угорщину, полегшуючи, таким чином, шлях до угорського трону власному кандидатові, але й обидва «королі» постійно намагалися залучити до свого табору нових прихильників. Щоправда, Карл Роберт був змушений перебратися до південної частини королівства, не полишаючи надії на успіх. Смерть калоцького архієпископа Яна і списького єпископа Якуба невдовзі після Ласлової коронації означала втрату Пршемисловичами відданих союзників в Угорщині, причому уможливила папській курії на звільнені церковні посади поставити своїх ставлеників, які підтримували Карла Роберта. Великою втратою для Пршемисловичів був і від'їзд краківського єпископа Яна Мускати, який під тиском папської курії був змушений зійти з угорської політичної сцени [37, s.43-44; 40, s.360].

Тим часом становище Ніколо Бокассіні в Буді ускладнилося. Він не був здатний, та, зрештою, й не міг виступати тривалий час у ролі неупередженого арбітра. У Буді молодий Вацлав мав суттєву перевагу у своїх прихильників, на чолі яких стояв староста Петерман. Йому активно допомагали присяжні Герман Маркус і Мартін Словак, а також проповідник Людовіт. Наприкінці 1301 р. кардинал Ніколо Бокассіні, який репрезентував політику папської курії, спрямовану проти Пршемисловичів, був змушений покинути Буду. Він подався у місто Пожонь (Братиславу) і пробув там кілька місяців. Саме тут у травні 1302 р. кардинал наклав на жителів Буди інтердикт і погрожував іншим спільникам Ласла V церковним покаранням. Однак проповідник Людовіт скасував інтердикт, більше того, – натомість піддав церковному прокляттю всіх прибічників Карла Роберта. Невдовзі Ніколо Бокассіні залишив Братиславу. Певний час він пробув у Відні, звідки повернувся до Риму [37, s.45].

З огляду на тогочасне складне становище Пршемисловичів, не можна залишити поза увагою три грамоти Ласла, надані Матушеві Чаку Тренчанському, найсильнішому з угорських олігархів. Аби утримати цього вельможу на своєму боці, Пршемисловичі мусили ставитися до нього прихильно, щедро віддячуючись за вірну службу, що стосувалася, зокрема, й питання обрання чеського королевича на угорський трон. Про його заслуги написано в грамоті молодого Ласла V від 28 лютого 1302 р.: «... наш милий і вірний палатин Матуш, син покійного Петра, палатина з роду

Чаків, надав нашому батькові панові Вацлаву, королю Чехії та Польщі, вдячні, важливі й необхідні послуги, які надає нам і зараз і буде вірно надавати нам їх і в майбутньому, ми, з огляду на таку вірність та відданість, а особливо через те, що палатин Матуш, поки ми знаходилися в Чехії, перший і найславніший між усіма шляхтичами Угорського королівства, своєю порадою й допомогою нас підтримував і з надзвичайною турботою постарався, аби ми були обрані угорським королем, і перший нас запевнив своїм передбачливим і вірним переконанням взяти найвищий королівський титул і увів нас до Угорського королівства рукою своєї могутності і своїх побратимів, де потім ми прийняли священну і славну корону в Сешфегерварі за особистого сприяння і турботи палатина Матуша, і під час тієї нашої коронації нам показував і демонстрував свою службу перед усіма і задля всіх, засвідчуючи готовність до щедрих витрат» [42, s.44-45].

Тому Ласло вирішив віддячитися Матушеві за відданість і згадані заслуги, подарувавши і підтвердивши його право власності над усіма замками, містами й маєтками, які той надбав до цього часу різними шляхами. Причому у власності Матуша Чака та його спадкоємців все це мало залишитися надовго. Крім того, Ласло виділив Матушеві весь Нітрянський комітат. У такий спосіб юний король легалізував не завжди законні вчинки цього магната щодо розширення власної родової домінії. Посилення позицій Матуша Чака на території сучасної Словаччини пов'язане саме з іменем молодшого Пршемисловича, який подарував йому ще й замок Бойниці та його околиці, а також замок Тренчин та весь Тренчанський комітат. Отже, до Комаромського комітату, де предки Матуша Чака мали вирішальне слово ще в другій половині XIII ст., у 1302 р. додалися ще й Нітрянський і Тренчанський комітати [36, s.589-591; 37, s. 44-45].

У вересні 1302 р. на Буду зі своїми прихильниками та італійськими вояками здійснив похід Карл Роберт. Вони брали в полон, нищили, палили і взагалі нарobili чимало шкоди. Але місто встояло. І хоча анжуйський наступ на Буду не увінчався перемогою, а війська Карла Роберта відступили під натиском загонів Яна Кесегі, – все це оголило одну важливу проблему. Сам факт, що відбувся озброєний напад на місто, де знаходилася резиденція короля, віддзеркалював ситуацію в Угорщині та свідчив про послаблення тут влади Пршемисловичів. Погіршення їх становища обумовлювалося ще й тим, що папська курія, метою якої було послабити чеську владу в Угорському королівстві і звести на трон Карла Роберта, активізувала свій дипломатичний тиск на всіх учасників протистояння. При цьому погрожувала найвищими церковними покараннями – інтердиктом та екскомунікацією (відлученням від церкви) [37, s.45-46].

Весною 1302 р. до Риму за наказом Вацлава II вирушив празький канонік магістр Олдржих з Пабениць, один із членів його королівської ради.

Метою Вацлавового послання було відстоювати права Пршемисловичів на корону св. Іштвана. У червні 1302 р. Олдржих зустрівся з папою. Його аргументи, що молодий Ласло перебував у такому ж родинному зв'язку з Арпадовичами, як і Карл Роберт, але, на відміну від нього, був ще й нареченим Ержибет, єдиної доньки Андраша III, і до того ж, був обраний на трон угорськими можновладцями, Боніфачій VIII чомусь до уваги не взяв. Відкритим залишається питання, чи цьому вченому і в канонічному праві освіченому мужеві було взагалі дозволено протиставляти доводи свого володаря офіційній позиції правників з Риму. Відстоюючи інтереси чеського короля, Олдржих не йшов на жодні поступки, хоча на них і очікував Боніфачій VIII. Єдине, що просив від імені Вацлава II його посланець, це те, аби Святий Отець дбав про права його сина, взяв хлопця під свою опіку, був йому щирим помічником і лагідним поводитирем [37, s.46].

Папа це прохання відкинув і повідомив, що питання про те, хто з кандидатів має більше прав на угорський трон, вирішуватиме суд, куди обидві сторони повинні протягом півроку подати відповідні матеріали, які б свідчили про законність їх претензій. Крім того, Боніфачій VIII піддав сумніву легітимність гнезненської коронації Вацлава II і заборонив йому надалі титулуватися як польський король. В історіографії прийнято вважати, що випад папи проти гнезненської коронації чеського правителя був на совісті одного з претендентів на польський трон – бжесьцькокуявського князя Владислава I Локєтка, котрий прибув до Риму, аби знайти там підтримку своїм домаганням. Іншу гіпотезу висуває сучасний польський історик Тадеуш Юрек, котрий вважає, що тут постарався Гнезненський архієпископ Якуб Свінка. Свій протест проти коронації (яку, до речі, сам і здійснив) він міг передати через папського легата Ніколо Бокассіні, який побував того року в Польщі. При цьому постає питання, чого хотів добитися Якуб Свінка своєю інтригою. На думку Т. Юрека, Гнезненський архієпископ вів переговори в інтересах іншого польського претендента на трон, а саме князя Генрика III Глоговського [29, s.194; 30, s. 94-96].

Значне розширення впливу Чеської держави у Центральній Європі не могло пройти повз увагу німецького короля Альбрехта I Габсбурга. Однак до 1302 р. він був активно задіяний у західній частині Священної Римської імперії, де намагався підкорити своїй владі графства Голландію, Зелландію та Фрисландію і в зв'язку з цим вступив у гострий конфлікт зі всіма духовними курфюретами й пфальцграфом Рейнським. Щоправда, здобути омріяні північні області Альбрехтові Габсбургові не вдалося, але у протистоянні з рейнськими архієпископами він отримав перемогу, що зміцнило його становище й авторитет як німецького короля. До того ж, успішне завершення цієї боротьби розв'язувало йому руки для втручання у справи Центральної Європи [5, с.441-442; 32, s. 81-85].

Попри те, що обидва претенденти на корону св. Іштвана – Ласло V і Карл Роберт – доводилися Альбрехтові Габсбургові племінниками (як відомо, їх матерями були доньки Рудольфа I Габсбурга Гута й Клеменсія), він з глибокою підозрою стежив за подіями в Угорщині. Якщо у свій час Альбрехт Габсбург не чинив жодних перешкод експансії Вацлава II до Польщі, то теперішні дії чеського короля починали серйозно непокоїти німецького володаря. Адже посилення могутності Пршемисловичів могло стати на заваді експансії Габсбургів у Центральній Європі. А німецький король мав аж б синів і кожного з них хотів добре прилаштувати. Як показала остання війна за північні території, на Заході вільного простору для Габсбургів на той час не було. Тому Альбрехт I Габсбург всіляко намагався не допустити, аби вся Центральна Європа опинилася під владою Вацлава II [29, s.196].

Побоювання з приводу посилення могутності Пршемисловичів привело зрештою Альбрехта Габсбурга в табір Боніфация VIII. Упродовж 1302 р. їх позиції поступово зближувалися, а весною 1303 р. Боніфаций VIII визнав Альбрехта Габсбурга німецьким королем. Заради цього Альбрехт Габсбург пішов на глибоке приниження перед папою і поспішив визнати зверхність престолу св. Петра над імператорською владою. Він також погодився з тим, що папі належать і права на північну й центральну Італію. Посланці Альбрехта від імені свого володаря навіть склали перед Боніфациєм VIII присягу вірності. Таких значних поступок на користь папської курії не робив жодний німецький володар. За таку покірність папа пообіцяв Альбрехтові імператорську корону. До того ж, німецький правитель сподівався, що згодом його владу зможе успадкувати один із синів, і Боніфаций VIII при цьому не чинитиме жодних перешкод. Втім німецький історик Карл-Фрідріх Крієгер вважає, що своє підпорядкування папі Альбрехт Габсбург сприймав лише як тактичний маневр і насправді не мав наміру його дотримуватися. Тому васальну клятву Альбрехтових посланців папській курії, на думку вченого, не слід сприймати як ознаку глибокого занепаду могутності німецького короля [32, s.90].

Домовленість між Боніфациєм VIII та Альбрехтом I Габсбургом була спрямована, з одного боку, проти Франції, з королем якої Філіппом IV Красивим папа мав серйозний конфлікт, а з другого – проти утвердження Пршемисловичів в Угорщині. Дві найбільші європейські універсальні сили, німецький король і папа, об'єдналися проти могутніх західних і східних сусідів, у зміцненні яких вбачали серйозну загрозу [40, s.377-380].

Наприкінці травня 1303 р. папа виніс остаточне рішення: Угорщину присудив Карлові Роберту, а населення країни звільнив від підлеглості Ласлові V. Водночас римський понтифік звернувся до Альбрехта Габсбурга з проханням надати допомогу молодому анжуйському принцу [39, с. 1969, s. 843-846; с.1970, s.846-847].

Усвідомлюючи ймовірність досягнення згоди між Боніфацієм VIII і німецьким королем, Вацлав II також шукав надійного союзника, який міг би надати допомогу у протистоянні з цим альянсом. Цілком логічно, що таким союзником міг стати французький король Філіпп IV Красивий (1285-1314). Адже для Франції, так само, як і для Чеської держави, папсько-габсбурзька угода становила неабияку небезпеку. Уже на початку 1303 р. Вацлав II установив із Францією перші контакти. Ініціатором такого кроку був Петер з Аспельту, який, очевидно, налагодив і дипломатичні стосунки між Французьким і Чеським королівствами.

Весною 1303 р. Вацлав II відправив Філіппові IV Красивому проект договору, який був спрямований проти Альбрехта Габсбурга і, разом з тим, обіцяв підтримку Франції у протистоянні з папою Боніфацієм VIII. Документ відкидав законність прав Альбрехта I Габсбурга на німецьку королівську корону й декларував готовність до політичної розправи над ним. З цією метою чеський правитель повинен був зібрати за 100 тис. гривень срібла празької ваги військо з області Тевтонії (північна Німеччина), а король Філіпп IV – з Алеманії (південно-західна Німеччина) [23, с. 105]. Історик Й.Шуста переконаний, що посередником у цих переговорах був граф Теобальд із Пфірту, володіння якого перебували під загрозою габсбурзької експансії [40, s. 383-384].

Проте Франція на виклик чеського короля не реагувала. Джерела не дозволяють однозначно говорити про те, що Філіпп IV Красивий не був зацікавлений у підписанні союзного договору з Вацлавом II. Мовчання Франції можна зрозуміти, якщо врахувати той факт, що угода була запропонована саме тоді, коли протистояння між Боніфацієм VIII і Філіппом IV Красивим досягло свого апогею. Як відомо, 12 березня 1303 р. на засіданні французької королівської ради було ухвалено рішення про те, що церковний собор повинен засудити папу як злочинця і змусити його до абдикації (зречення сану).

Опинившись перед загрозою війни з Альбрехтом Габсбургом, празький двір почав інтенсивно шукати союзників також серед польських князів. На початку 1303 р. Вацлав II одружив свою семилітню доньку Маркету з 12-річним спадкоємцем Вроцлавсько-Легніцького князівства Болеславом. При цьому, князь Болеслав, зі згоди своєї матері Ельжбети, передав чеському королеві права на правобережну частину Вроцлавської землі. На той час цю територію окупував Болеславів дядько Генрик III Глоговський [13, с.415-416; 44, s.467; 45, s. 58].

У контексті ускладнення міжнародного становища Пршемисловичів слід розглядати й коронацію сімнадцятилітньої Рикси на чеську й польську королеву та її шлюб з Вацлавом II. Обряд відбувся 26 травня 1303 р. у празькому соборі св. Віта і здійснив його Вроцлавський єпископ Генріх

(1302-1319). Під час коронації Рикса, на вимогу Вацлава II, прийняла ім'я Ельжбета – на честь популярної в ті часи святої. Тепер Рикса мала таке саме ім'я, як одна з Вацлавових доньок. У чеській традиції вживаються два варіанти цього імені – Ельжбета або Елішка. Його український відповідник – Єлизавета. Але якщо донька Вацлава II у чеській літературі йменується Елішкою чи Елішкою Пршемисловною, то щодо Рикси немає одностайності. Стосовно неї автори послуговуються обома варіантами, а для пояснення додають її первісне ім'я, тобто говорять як про Риксу-Ельжбету чи Риксу-Елішку [29, s.203].

Невдовзі після Вацлавового одруження протистояння між Боніфацієм VIII і французьким королем досягло критичної точки. Папа відправився зі своїми кардиналами в місто Ананья, аби тут підготувати акт відлучення Філіппа IV Красивого від церкви і звільнення його васалів від клятви вірності. Однак за день до того, як 8 вересня 1303 р. мало бути виголошене прокляття, канцлер французького короля Гійом де Ногаре з допомогою римських аристократів, на чолі яких стояв Счіарра Колонна, здійснили напад на Боніфація VIII. У папському палаці відбулася коротка, але кривава збройна сутичка з оточенням Боніфація VIII, в ході якої загинув вікарій архієпископа Естергомського Гергей, котрий на той час перебував тут у складі угорського посольства. Канцлер Г. де Ногаре захопив старенького папу і, як стверджують деякі джерела, навіть побив його. Однак римляни на чолі з Орсіні звільнили Боніфація VIII з французького полону, після чого він прокляв нападників та їхнього короля. Папа урочисто повернувся до Риму, де через кілька тижнів, 11 жовтня 1303 р., помер. Одні історики вважають, що це сталося внаслідок пережитих ним хвилювань, а на думку інших – Боніфація VIII отруїли його вороги [2, с.152; 13, с.416; 16, с.152-153].

Зі смертю Боніфація VIII тиск Риму на Пршемисловичів не зменшився. Новим папою – Бенедиктом XI (1303-1305) став, хоча й на короткий термін, колишній легат в Угорщині Ніколо Бокассіні, вірний союзник Анжу. В цій ситуації Вацлав II спробував домовитися з Альбрехтом Габсбургом. З цією метою наприкінці листопада 1303 р. до Відня було відправлено посольство, яке очолив Петер з Аспельту. Однак німецький король почав наполягати, щоб Пршемисловичі відмовилися від Угорщини, не визнавав за ними прав на володіння Польщею, вимагав залишити Хеб, Верхній Пфальц та Мейсен. Крім того, Альбрехт зухвало запропонував, аби Вацлав або передав йому на шість років право на прибутки з кутногорських рудників, або заплатив 80000 гривень сріблом, бо як васал імперії він, мовляв, повинен вносити її правителю десяту частину від дорогоцінних металів, яку заборгував [17, с. 252; 29, s.198]. Як відзначає чеський історик З. Фіала, такий аргумент був просто вигадкою, бо цісарі раніше

ніколи не отримували жодних надходжень з гірничодобувних промислів Пршемисловичів і Альбрехт тією мерзенною брехнею лише приховував власну жадобу до казкових срібних багатств Кутної Гори, міста, котре на той час сягнуло вершини своєї слави [27, s. 212-213].

Вацлав, звичайно, усі домагання Альбрехта Габсбурга відкинув, і тоді останній став його залякувати. На Пршемисловичів було накладено імперське прокляття й розпочато приготування до війни з ними. Альбрехт пообіцяв підтримку угорським прихильникам Карла Роберта, вербував жовнірів, вів переговори з німецькими князями, переконуючи їх у необхідності організації походу проти чеських Вацлавів. З виступом Альбрехта Габсбурга антипршемисловська коаліція зміцніла, тоді як опора влади Ласла V в Угорщині неухильно звужувалася. Юного короля покинуло чимало впливових магнатів. Серед них було багато й тих, котрі ще зовсім недавно ласо приймали від Вацлава II коштовності, виявляли йому пошану, запевняли у вірності та прославляли чеського принца. Того ж таки 1303 р. на бік Карла Роберта перейшов Матуш Чак Тренчанський та сімейство Аба. Щодо сильніших олігархів, то Ласло V міг поклатися вже лише на баронів Кесегі. У 1304 р. абовці здобули для Карла Роберта місто Кошиці, яке до того часу залишалося вірним Ласлу V [25, s.310]. Тоді Вацлав II усвідомив необхідність допомоги синові. Останнім поштовхом до такого кроку стала домовленість між Габсбургами та Карлом Робертом [41, s.307].

Наприкінці травня 1304 р. чисельне й добре озброєне чеське військо вирушило до Угорщини і в червні зайняло м. Естергом. Потім на Ракоському полі, біля Буди, Вацлав II зустрівся зі своїм сином [40, s. 411]. Чеський володар пробув в Угорщині майже два місяці. Він намагався, передусім, підтримати владу свого сина військовими силами та фінансовою допомогою. В Угорському королівстві Вацлав II жив в очікуванні битви з Карлом Робертом, яка так і не відбулася. Річ у тім, що прихильники Анжуйської династії не дочекалися допомоги від Альбрехта I Габсбурга, а тому не були зацікавлені у військовому зіткненні. Аби зміцнити становище Ласла V було вирішено повторно здійснити обряд його коронації. Позаяк місто Секешфегервар, де, згідно з усталеною традицією, проходила коронація угорських королів на той час захопила ворожа сторона, то це урочисте дійство відбулося в Буді, в костелі Діви Марії. Молодший Пршемислович знову став перед вівтарем у плащі св. Іштвана зі всіма традиційними інсигніями. Та після того, як корона св. Іштвана увінчала голову Ласла V вдруге, його влада почала втрачати ґрунт під ногами [47, s.323].

Здійснюючи похід в Угорщину, чеський король, звичайно, прагнув зберегти усі володіння, що було марною справою. Намагання відстояти для Ласла V корону св. Іштвана зазнало краху і в середині липня 1304 р.

правитель Чехії та Польщі забрав юного нащадка додому. Управління країною Вацлав II довірив Яношу Кесері [26, s. 6; 46, s. 353]. Із собою Пршемисловичі взяли також угорські королівські регалії. А для певності захопили в заручники й частину угорських магнатів. В їх числі «Ілюстрована хроніка» називає Ласла, сина будинського старости Вернера [31, s.170]. Повернення до Чехії не було спокійним. Матуш Чак Тренчанський та його спільники перекрили шлях відступаючим, а поблизу Сениці дійшло було навіть до бою [33, s.376]. В результаті, чеська влада в Угорщині самоліквідувалася.

Значно важливішим з огляду на ситуацію було те, чим закінчиться збройне зіткнення з Альбрехтом Габсбургом. Останній, через фінансову неспроможність та труднощі з організацією війська, вступив у володіння Вацлава аж наприкінці вересня й розташувався в околиці Чеських Будейовиць. Там німецький король зустрів загони свого сина Рудольфа та допоміжні угорські підрозділи. Об'єднане військо рушило прямо на Кутну Гору, куди дісталася 18 жовтня 1304 р. Замість того, щоб виманити противника для вирішальної битви, Вацлав II обрав тактику «маневреної війни». Збройні дружини чеської шляхти непокоїли нападників. У Кутній Горі було розміщено залогу, яка успішно боронила місто. Коли ж 22 жовтня сюди підійшло чеське військо, ворог уже зняв облогу Кутної Гори [27, s.213]. Як відзначає Петр Житавський, рудокопи випустили до Малешовського потоку отруйний срібний шлак і в стані німецького рицарства, котре брало звідси воду, спалахнула епідемія дезинтерії [34, s. 214]. Це, очевидно, змусило Альбрехта Габсбурга негайно покинути Кутну Гору, а відтак – і Чехію. У перший день листопада 1304 р. він був уже в австрійських володіннях. Через голод, хвороби та холод імперське військо зазнало значних втрат. Похід проти Чеського королівства закінчився поразкою.

Таким чином, війну виграли Пршемисловичі і, як пише хроніст Далимил, «шваби, ламаючи шиї, втікали з Чехії» [35, 169]. Однак Вацлав II свою перемогу святкував недовго, зляг із тяжким туберкульозом і 21 червня 1305 р. помер [12, s. 34-35; 29, s.217]. Його син більше не повернувся в Угорщину й панував у Чехії як Вацлав III. У жовтні 1305 р. він відмовився від угорського трону на користь баварського герцога Оттона, передавши йому корону св. Іштвана. Втім на цьому нещастя не покинуло чеський королівський рід. Вісімнадцятилітнього Вацлава III 4 серпня 1306 р. в Оломоуці зарубав найманий убивця трьома ударами меча по шиї [29, s.258; 41, s.309]. Донині достеменно не відомо, хто був тим нелюдом й кому був настільки ненависний молодий король, останній нащадок древньої і славної династії Пршемисловичів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Борецькій-Бергфельд Н. Історія Венгрії в середні вїка и новое время. – СПб.: Изданіе Акц. Общ. «Брокгаузъ-Ефронъ», 1908.
2. Гергей Е. Історія папства / Пер. с венгерского О.В. Громова. – М.: Республика, 1996.
3. Данте Аліг'єрі. Божественна комедія: Поема / Пер. з італ. і коментарі С. А. Дроб'язка. – Харків: Фоліо, 2001.
4. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2000.
5. Егер О. Средние века. (Всемирная история, т.2). – СПб: «Специальная Литература», 1997.
6. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002.
7. Історія Венгрії. В 3 т. – М.: Издательство «Наука», 1971. – Т. I.
8. Історія Італії. В 3 т. – М.: Издательство «Наука», 1970. – Т. I.
9. Контлер Л. Історія Венгрії. Тысячелетіе в центре Европы / Пер. с англ. В.Т.Олейника. – М.: Издательство «Весь Мир», 2002.
10. Коротка історія Угорщини / Переклав з угорської мови: Йосип Кобаль– Андрій Шолтес. – Ніредьгаза-Ужгород: СП ТОВ «ПоліПрінт», 1997.
11. Кучерук О. Князі і князівни, королі і королівни // Хроніка – 2000. Український культурологічний альманах. – К., 1999. – Вип. 31-32. Єднання. Порозуміння. Злагода. – С. 43-67.
12. Лесны И. О недугах сильных мира сего (властелины мира глазами невролога). – Прага: Издательство «Графит», 1990. – С. 34-35.
13. Лінч Джозеф Г. Середньовічна церква. Коротка історія / Пер. з англ. В.Шовкуна. – Київ.: Основи, 1994.
14. Літопис руський / Пер. з давньорус. Л.Є. Махновця. – К.: Дніпро, 1989.
15. Ліхтей І. Польська політика останніх Пршемисловичів (кінець XIII – початок XIV ст.) // Carpatica-Carpatika: Науковий збірник, присвячений світлій пам'яті педагога і вченого Томаша Сопка. – Ужгород, 2005. – Вип. 32. – С.55-74.
16. Лозинский С.Г. Історія папства. – 3-е изд. – М.: Политиздат, 1986.
17. Томекъ В. Історія Чешскаго королевства / Пер. съ чешскаго подъ ред. В. Яковлева. – С.-Пб.: Изданіе книгопродавца С.В.Звонарева, 1868.
18. Гымовский М., Кеневич Я., Хольцер Е. Історія Польши / Пер. с польск. Ковалев В.Н., Корзо М.А., Лескинен М.В. – М.: Издательство «Весь Мир», 2004.
19. Цьольнер Е. Історія Австрії / Пер. з нім. Р.Дубасевич, Х.Назаркевич, А.Онишко, Н.Іваничук.– Львів: Літопис, 2001.
20. Antonin R. Hnězdenská korunovace krále Václava II. // Časopis matice moravské. – 2004. – № 123. – S. 337-366.
21. Bauer J. Vládcí českých zemí. Historie panovnického trůnu Čech a Moravy. – Praha: Nakladatelství Pavel Dobrovský – BETA, 2004.
22. Beneš Krabice z Weitmile. Kronika Pražského kostela / Přeložila M. Bláhová // Kroniky doby Karla IV. – Praha, 1987. – S.176-253.
23. Codex juris Bohemici I. / Ed. Hermenegild Jireček. – Pragae, 1867.

24. Češi a poláci v minulosti. 1. – Praha, 1964.
25. Dějiny Slovenska I (do roku 1526). – Bratislava: Veda Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied, 1986.
26. Fiala Z. Rozmach a zánik Přemyslovců. // Dějiny a současnost. – 1964. – № 10. – S. 6.
27. Fiala Z. Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995-1310. – Praha: Nakladatelství Svoboda, 1975.
28. Historia diplomacji Polskiej / Pod. red. M. Biskupa. – Warszawa, 1982. – Tom I. Połowa X w.–1572.
29. Charvátová K. Václav II. Král český a polský (Edice Velké postavy českých dějin / svazek 7). – Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2007.
30. Jurek T. Dziedzic królestwa polskiego książe glogowski Henryk (1274-1309). – Kraków, 2006.
31. Képes Kronika. – Budapest: Magyar Helikon Könyvkiadó, 1964.
32. Krieger K.-F. Habsburkové ve středověku. Od Rudolfa I.(1218-1291) do Friedricha III. (1415-1493) (Edice dějiny Evropy / svazek 4.) / Překlad P.Štěpánek. – Praha: Nakladatelství Argo, 2003.
33. Kristó G. A Képes Kronika szerzője es szövege // Képes Kronika. – Bratislava, 1986.
34. Kronika Zbraslavská, Chronicon Aulae Regiae. – Praha: Nakladatelství Melantrich, 1952.
35. Kronika tak řečeného Dalimila. – Praha–Litomyšl: Nakladatelství Paseka, 2005.
36. Lukačka J. Matúš Čák Trenčiansky a jeho familiarita // Historický časopis. – 2003. – Ročník, 51. – Číslo 4. – S. 589-604.
37. Perniš J. Svatoštefanská koruna na dražbě ambicí. Anjouovci v zápase dynastií o dědičstvo Arpádovců (1290-1310). – Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2004.
38. Přibík z Radenína řečený Pulkava. Kronika česká / Překlad J. Zachová // Kroniky doby Karla IV. – Praha, 1987. – S. 271-438.
39. Regesta diplomatica nes non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. (1253-1310) / Ed. Josef Emler. – Praha, 1882.
40. Šusta J. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300-1308. Reprint druhého vydání. – Praha: Nakladatelství Argo, 2001.
41. Třeštík D., Čechura J., Pechar V. Králové a knížata zemí Koruny České. – Praha: Nakladatelství Rybka Publishers, 2001.
42. Uhorský král Ladislav dává palatínovi Matúšovi, synovi bývalého palatína Petra z rodu Čákovců, Nitriansku župu 28. februára 1302 // Pramene k dejinám Slovenska a Slovakov. IV. Pod vládov anjouvských kráľov.– Bratislava: Literárne informačné centrum, 2002. – S. 44-45.
43. Uhorský král Ladislav, syn českého krále Václava II., obdarúva krakovského biskupa Jána a jeho pokračovateľov hradom Plaveč na Spiši s právom voľného nakladania. Budín 26 septembra 1301 // Pramene k dejinám Slovenska a Slovakov. IV. Pod vládov anjouvských kráľov. – Bratislava: Literárne informačné centrum, 2002. – S. 41-42;
44. Vaníček V. Velké dějiny zemi Koruny české. – Praha–Litomyšl: Nakladatelství Paseka, 2002. – Svazek III. 1250–1310.
45. Žáček R. Slezsko / Stručná historie států. – Praha: Nakladatelství Libri, 2005.

46. Žemlička J. Století posledních Přemyslovců /Edice Historia Bohemica. – Praha: Nakladatelství Melantrich, 1998.
47. Žemlička J. Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali. – Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005.

SUMMARY

Ihor Likhтей

THE STRUGGLE OF THE CZECH KING WACLAW II FOR A HEGEMONY IN CENTRAL EUROPE (1301-1305)

The article analyses the struggle of the Czech King Wenceslaus (Waclaw) II of the Přemyslide Family for a hegemony in Central Europe in the early 14th century. At that time his attention was focused on the Hungarian Kingdom where the Arpadovich dynasty's male line had exhausted. In 1301 Waclaw II accepted the proposal of a number of Hungarian magnates headed by Matúš Csák of Trencsin to crown his young son Waclaw as Hungarian king. The latter acceded to the throne as Laszlo V. The Přemysloviches had to compete over the Hungarian crown with Karl Robert, a representative of the Napoletan branch of the Anjou dynasty. He was supported by Pope Boniface VIII who succeeded in winning the German King Albrecht I Habsburg over to his side. The Czech state found itself in international isolation. Waclaw II was trying to find the way out of it by concluding an agreement with the French King Philip IV the Fair. In 1304 Albrecht Habsburg invaded the territory of the Czech Kingdom and tried to conquer Kutna Hora, but he failed. The campaign against the Czech Kingdom was lost. However, Waclaw II did not enjoy his victory for a long time. He fell ill with tuberculosis and died in June 1305.